

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСАШЕВЧЕНКА
Філософський факультет
Кафедра політології

**ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК
ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ (ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)**

Кваліфікаційна робота бакалавра
зі спеціальності 052 «Політологія»
Освітній рівень «Бакалавр»

Студентки:
V курсу, заочної форми навчання
Дрожжиної Валерії Андріївни

Науковий керівник:
доктор філософських наук,
професор кафедри політології
Хилько Микола Іванович

Допущено до захисту:
Завідувач кафедри ____

КИЇВ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	5
Висновки до першого розділу.....	14
РОЗДІЛ II. ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ.....	11
Висновки до другого розділу.....	31
РОЗДІЛ III. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	18
Висновки до третього розділу.....	40
ВИСНОВКИ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	48

ВСТУП

Актуальність роботи. Сьогодні Україна продовжує перебувати в економічній та політичній кризах, які пов'язані, зокрема з низьким рівнем правосвідомості. Водночас побудова правової держави передбачає, навпаки, наявність високого рівня правосвідомості населення. Тому основною передумовою для належної реалізації є саме високий рівень правосвідомості і громадян, і представників державної влади. Проблемним є й питання про ефективність реалізації чинного законодавства, що негативно позначається на формуванні правової держави. Значимість даного дослідження визначається у тому, що більш глибокий аналіз перспектив розвитку України, як правової держави, допоможе з'ясувати детальніше головні проблеми, що сповільнюють процес розвитку або зовсім заважають йому.

Об'єкт дослідження - правова держава.

Предмет дослідження - проблеми становлення та перспективи розвитку правової держави в Україні.

Мета роботи - з'ясувати проблеми становлення та перспективи розвитку правової держави в Україні

Поставлена мета зумовила виконання наступних **завдань**:

- з'ясувати теоретичні засади дослідження правової держави
- розкрити сутність проблем становлення правової держави в Україні;
- проаналізувати перспективи розвитку України як правової держави.

Методи дослідження:

Компаративний метод у дослідженні надав можливість більш детально ознайомитися із історичним аспектом розвитку терміна «правова держава»

Структурно-функціональний метод було використано для більш детального обґрунтування проблематики правої держави в Україні

Системний аналіз дозволив пояснити які саме методи потрібно використовувати задля розвитку України, як правової держави.

Структура та обсяг роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків. Загальний обсяг дослідження викладено на 47 сторінках. Список використаної літератури нараховує 28 джерел.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Коли Україна опиняється в центрі уваги Заходу, це, як правило, відбувається через триваючі бойові дії на сході країни або зусилля, спрямовані на припинення цього насильства на основі Мінських домовленостей та стабілізацію ситуації на Донбасі. Менше враховується той факт, що Україна розпочала амбіційний процес реформ, результати якого, ймовірно, матимуть ще більш вирішальний вплив на майбутнє країни, ніж розвиток у східних регіонах.

З одного боку, Україна пішла далі шляхом реформ, ніж в будь-який інший момент своєї історії після розпаду СРСР. Це пов'язано з сильним тиском, який здійснює українське (громадянське) суспільство на політичну еліту, і на підтримку, яку надають реформи зовнішні суб'єкти, такі як ЄС та Міжнародний валютний фонд (МВФ). Члени української еліти, орієнтовані на реформи - ті, для кого головним пріоритетом є загальне благо - також відіграють значну роль у цьому процесі. З іншого боку, існують суттєві перешкоди для прийняття та впровадження реформ. На сьогоднішній день справжніх системних змін до правової держави не досягнуто. По-перше, тому що війна на Донбасі з усіма її наслідками - особливо великою кількістю внутрішньо переміщених осіб - монополізує багато фінансових та політичних ресурсів, які в іншому випадку могли б допомогти зусиллям з реформування. По-друге, ці зусилля страждають від неадекватного досвіду та несистемного підходу як еліта України, так і її адміністрація. По-третє, створені групи інтересів та корумповані мережі в бюрократії та в частині політичної та економічної еліти все ще відіграють впливову роль. По-четверте, поруч з війною Росія використовує велику кількість важелів, щоб запобігти процесу реформ і, отже, успішній інтеграції України до західних структур.

Саме тому, що існує безліч сил, які впливають як позитивно, так і негативно на український процес реформ, результат останнього залишається незрозумілим. Важливо вивчити сприятливі фактори, а також перешкоди, що стоять на шляху реформ, щоб визначити, наскільки потенційним є більш ефективна зовнішня підтримка, яка збільшує шанси на позитивний результат. Альтернативою є Україна, яка залишається нестабільною в довгостроковій перспективі, перешкоджаючи цілям переглянутої Європейської політики сусідства та посилюючи поточну кризу біженців у Європі через додаткові потоки мігрантів.

Суди над українськими політиками з 2010 року привернули міжнародну увагу до функціонування, а точніше, неправильної роботи системи правосуддя в Україні. Неприховане використання судової влади, обвинувачення та правоохоронних органів державними органами як інструменти утистки під час так званих акцій протесту Євромайдану у 2013-2014 роках продемонструвало світові - і самому українському населенню - що недоліки у застосуванні верховенства права в Україні справді є системний і що громадянин України не повинен бути опозиційним політиком, щоб стати жертвою виборчого правосуддя. Україна заявила про прихильність верховенству права через свою Конституцію та численні міжнародні договори. Проте після двох десятиліть безперервних внутрішніх реформ, підтриманих значними дипломатичними, фінансовими та технічними ресурсами, виділеними USAID, США

Європейський Союз, Рада Європи, ОБСЄ та інші західні донори для сприяння верховенству права в Україні, Україна погано оцінюють дотримання норм права незалежно від того, як складено шкалу оцінки. У цій статті розглядаються внутрішні перешкоди впровадженню та зміцненню верховенства права в Україні. Євромайдан, який був по суті народним повстанням проти безкарності державних органів влади, зокрема судової, прокуратури та правоохоронних органів, став критичним моментом і відкрив вікно можливостей для суттєвих змін в Україні. [1] Зовнішнім суб'єктам, які

прагнуть до справжньої правової реформи в країні, щоб скористатися цією можливістю, вони повинні знати, чи і як змінювати свої зусилля щодо сприяння верховенству права, щоб спрямувати реальні перешкоди на шляху реформ.

Стаття досліджує три потенційні джерела перешкод впровадженню та зміцненню верховенства права в Україні, а саме: політична та ділова еліта та структура влади; юридичні вчені та практики та професійні соціальні норми; і ширше населення та популярні соціальні норми. Фокус аналізу на рівні попиту на право спрямовується на досягнення стипендії щодо законодавчих змін, зокрема в пострадянських країнах. Ця стипендія стверджує, що поставки лише одного закону недостатньо: також дуже важливим є попит на закон або `` зв'язок ставлення та поведінки до закону, що впливає на історичний досвід, як особистий, так і суспільний ". 2 Ставлення, сприйняття та ціннісні моделі еліти та широкого населення може впливати і впливати на вплив юридичних текстів та інститутів і, отже, створює потужне обмеження для будь-якої суттєвої правової реформи, незалежно від якості поставок. 3 Емпірична реальність в Україні - роки реформ верховенства права орієнтована головним чином, якщо не виключно, на забезпечення законом та трансформацію законодавчих та інституційних рамок, що мало або зовсім не покращило ситуацію - свідчить про те, що справжні перешкоди для законодавчих змін лежать деінде. Результати цього дослідження підтверджують цю гіпотезу: хоча існують серйозні недоліки у забезпеченні права або формі законів та правових інститутів, саме недоліки еліти та популярний попит на закон викликають системні недоліки у застосуванні верховенства права в Україні.

Розслідування попиту на закон в Україні, робить цінний емпіричний та аналітичний внесок у наявні знання. Порівняно мало стипендій на англійській основі щодо розвитку верховенства права та правових змін в Україні, незважаючи на геополітичне значення та чистий розмір України. Стипендія з питань верховенства права в посткомуністичних державах фокусується майже

виключно на країнах Центральної та Східної Європи (ЦВЕ), які приєднуються до ЄС та Росії як наступниці Радянського Союзу. Іноді посиляються на цілісність „посткомуністичних країн”, „пострадянських суспільств” чи „Росії та її сусідів”, але на практиці аналізи часто спираються на емпіричні докази лише з Росії та узагальнюють їх на регіон загалом. Однак Україна відрізняється від обох. На відміну від країн ЦСЄ, Україна мала історичну спадщину східного православ'я, зазнала сильніших впливів Російської імперії та Радянського Союзу та мала набагато слабкіші стимули з боку ЄС. На відміну від Росії, Україна постійно була пов'язана із західними інформаційними потоками та досвідом, була менш сильно порушена євразійською (монгольською) практикою і зазнала власного поєднання внутрішніх політичних, правових та соціальних перетворень з 1991 року. Багато перешкод на шляху реформ у сучасній Україні є спадщинами недавнього минулого, або від „посткомунізму збився з дороги”. Таким чином, хоча можна спостерігати певну схожість, Україна надає окремий контекст для науковців для дослідження та аналізу та для сприяння верховенству права.

Більше того, наявні дослідження з питань верховенства права в Україні, будь то внески науковців або практиків, часто поділяють фокус зусиль, спрямованих на просування верховенства права, і ретельно вивчають питання законодавства, прогалини в матеріальному та процесуальному законодавстві або недоліки дизайн та спроможність відповідних установ.⁵ Це дослідження зосереджується на попиті на рівні законодавства і тим самим збагачує наше розуміння складності впровадження та зміцнення верховенства права в Україні. Це також допомагає зрозуміти вихідну точку України у досягненні ідеалу верховенства права та знати, яка інституційна атмосфера та атмосфера ставлення стикаються з національними та зовнішніми організаторами верховенства права. Останні часто вважають, що пострадянські держави виникли як «порожні судна»⁶ і що «з'явився вільний і порожній простір, на якому все можна було побудувати з нуля».⁷ Україна не є порожнім судном, оскільки це дослідження виявляє.

У правовій державі в основному переважає середній клас. І саме він найбільше зацікавлений в стабільності і розвитку матеріально забезпеченого суспільства. Але як такого середнього класу практично не залишилося. Суспільство розділилося на дуже багатих і дуже бідних людей. Збільшився зростання безробіття, який призводить до зростання економічних злочинів і злочинів проти особистості. Нестабільний і низький рівень заробітної плати сприяє зниженню виконавської дисципліни. А якщо говорити про державному апараті, то до корупції.

При формуванні правової держави зміни повинні проходити у всіх сферах життя і суспільства одночасно. Якщо поліпшується законодавство, то населення не повинно ставитися в більш погані економічні умови. Ідея правової держави втілиться в реальність через багато років. Якщо розглянути найбільш розвинені держави, які мають багаторічний досвід формування правової держави, що вийшли на високий рівень економічного розвитку, то можна відзначити, що вони не можуть похвалитися тим, що є правовими.

Захист і цінність прав і свобод громадянина - один з основних ознак правової держави. Але ця ознака досить часто порушується, а іноді і зовсім не виконується. Виражається це все в порушенні правової рівності громадян, використанням прав і свобод в антиконституційних цілях, а також в елементарному невиконанні законів.

Хочеться привести в приклад американців з їх любов'ю та вірою в свою країну, Конституцію, в зоряно-смугастий прапор. Для них Америка понад усе. Америка - це і цар, і бог, і ідеологія, і релігія. Вони просто пишаються тим, що вони американці і твердо вірять, що їх Конституція написана для кожного громадянина однаково.

Ми живемо в якомусь Задзеркаллі: чуємо одне, з цим погоджуємося, повторюємо, а очі бачать протилежне. Ми вже звикли. І тільки іноді

з'являється нав'язлива думка, що хочеться все-таки і жити в країні, якою можна пишатися.

Висновки до першого розділу

Фокус аналізу на рівні попиту на право спрямовується на досягнення стипендії щодо законодавчих змін, зокрема в пострадянських країнах. Ця стипендія стверджує, що поставки лише одного закону недостатньо: також дуже важливим є попит на закон або `` зв'язок ставлення та поведінки до закону, що впливає на історичний досвід, як особистий, так і суспільний ". Ставлення, сприйняття та ціннісні моделі еліти та широкого населення може впливати і впливати на вплив юридичних текстів та інститутів і, отже, створює потужне обмеження для будь-якої суттєвої правової реформи, незалежно від якості поставок. Емпірична реальність в Україні - роки реформ верховенства права орієнтована головним чином, якщо не виключно, на забезпечення законом та трансформацію законодавчих та інституційних рамок, що мало або зовсім не покращило ситуацію - свідчить про те, що справжні перешкоди для законодавчих змін лежать деінде. Результати цього дослідження підтверджують цю гіпотезу: хоча існують серйозні недоліки у забезпеченні права або формі законів та правових інститутів, саме недоліки еліти та популярний попит на закон викликають системні недоліки у застосуванні верховенства права в Україні.

При формуванні правової держави зміни повинні проходити у всіх сферах життя і суспільства одночасно. Якщо поліпшується законодавство, то населення не повинно ставитися в більш погані економічні умови. Ідея правової держави втілиться в реальність через багато років. Якщо розглянути найбільш розвинені держави, які мають багаторічний досвід формування правової держави, що вийшли на високий рівень економічного розвитку, то можна відзначити, що вони не можуть похвалитися тим, що є правовими.

Захист і цінність прав і свобод громадянина - один з основних ознак правової держави. Але ця ознака досить часто порушується, а іноді і зовсім не виконується. Виражається це все в порушенні правової рівності громадян, використанням прав і свобод в антиконституційних цілях, а також в елементарному невиконанні законів.

РОЗДІЛ II.

ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Відомо, що державний суверенітет проявляється в єдності і поширення державної влади на все населення і всі громадські організації країни, а також у винятковості повноважень щодо застосування насильства. Наша держава поки не може виступати від імені усього суспільства і мати широку публічну підтримку своєї діяльності. Державна влада не концентрується в системі державних органів і не здійснюється через ці органи в повному обсязі і на всій території України.

Державної влади протистоїть влада криміналітету - влада практично необмежена і авторитарна, влада, що має власні капітали, єдину власну волю, яка не потребує легітимності, яка не має кінцевого терміну правління. "Узаконений чорний ринок (він становить, за різними оцінками, до 60%) в таких умовах може стати "державою в державі", мати офіційне визнання з боку суспільства як основи криміналізованою тіньової влади держави і отримати відповідне юридичне оформлення. На жаль, непереборного кордону між "офіційною" і тіньової владою не існує, що дозволяє їм співіснувати досить довго. В основі такої єдності лежить кримінальний початковий капітал. Накопичення первинного капіталу здійснювалося в умовах безконтрольності та безкарності шляхом розграбування величезної "нічийної" суспільної власності людьми (посадовими особами, чиновниками), які володіли і розпоряджалися нею від імені народу. Найчастіше, це відбувалося шляхом різних махінацій під захистом закону (приватизація, оренда, акціонування, покупка по різко заниженим цінами і т.д). З іншого боку, суспільна власність спочатку через підставних осіб, а потім вже у відкриті купувалася в повному сенсі за кримінальні [10, с. 56]. Однак двох держав в одному суспільстві бути не може. Цей процес повинен завершитися перемогою одної з них. Поки цього не станеться, постійно будуть виникати закономірні складності в підтримці "багатоликої" влади правоохоронними органами Республіки. Простіше кажучи, як підкреслює А. Мороз, нам не вистачає єдності суб'єкта політичної влади [11, с. 2].

В Україні державний апарат існує, але механізм держави не налагоджений. Внаслідок цього альтернативна влада – “тіньова” з усіма необхідними добавками і найважливішим з них матеріальним постійно дає про себе знати незалежно від офіційного визнання її з боку владних структур в центрі і на місцях [12, с. 14].

Юридичні акти, що видаються державою, можуть сприяти (наприклад, через парламентське лобі) або перешкоджати реалізації домагань інших модусів влади, в тому числі і на статус державної влади. Результат тут очікуваний: при зіткненні двох і більше влад у бідних державах латиноамериканського типу все вирішують сила і думка держав-кредиторів. І не треба черговий раз помилятися з приводу причетності народу до влади, його впливу на формування владних структур і т.д. Пора відверто визнати, що визначальним фактором для існування того чи іншого виду політичного режиму є не просте співвідношення політичних сил в державі, як вважають багато хто, в тому числі і "ліниві" а співвідношення сил всередині економічно домінуючої частини соціально неоднорідного суспільства на Україні. Одне угруповання, перебуваючи у важелів влади, намагається її утримати, інша, альтернативна, - відібрати. Фактично влада належить не "блоку демократичних сил, а невеликій групі населення. Із за причин корупції, привласнення національного надбання члени панівної верхівки різко збагачуються і прагнуть здійснити" перехід до буржуазному суспільства, яким воно було на ранніх етапах свого розвитку . Слід звернути увагу на висловлювання Хосе Ортега-і-Гассет: “Специфіка нашого часу не в тому, що посередність вважає себе неабиякою, а в тому, що вона проголошує і затверджує своє право на вульгарність або, іншими словами, стверджує «вульгарність і є право” [13, с. 322]

Однак не все так безнадійно, оскільки є одне раціональне зерно: виділення особливого "перехідного" типу держави вказує на те, що дана держава (в тому числі і Україна) не належить до жодного з основних типів і

що його існування історично короткочасно, оскільки воно перероджується в державу основного типу. Держави "перехідного" типу недовговічні, тому що вони позбавлені серйозної соціальної бази. Однак такий стан може мати місце і в тих випадках, про які говорилося вище. Держава, що піклується головним чином про своє апараті, не може існувати довго (в історичних масштабах), - воно руйнується в результаті зовнішньої агресії або змінюється під впливом внутрішніх факторів, зокрема в результаті соціальної революції. [14, с. 42]

В Україні бідність і багатство розділяє прірва. Про це свідчать наступні цифри. У США ставлення прибутків 20% найбагатших до прибутків 20 відсотків найбідніших становить - 8,9, у Великобританії - 6,8, у Франції - 6,5, в Італії - 6,0, в Німеччині - 5,7, в Японії - 4,3, а на Україні - понад 30. У такій ситуації ми бачимо тільки один вихід: "бідна більшість" має бути зацікавлена в стабільній, передбачуваній, державою соціальної спрямованості більше, ніж "багата меншість". Імуцим при будь-якій владі живеться легше. Формування ринкових відносин на стадії "первісного нагромадження капітала, з усіма неминуче впливають негативними наслідками (такими, як різке зниження рівня життя населення, розгул злочинності і т.д., а найголовніше, припинення виконання державою функції основного організатора та виконавця матеріальних благ) в кінцевому підсумку може призвести суспільство до його жорсткої регламентації, в тому числі юридичної.

Держава "перехідного типу за допомогою правових засобів, по-перше, має фіксувати відносини власності і, по-друге, забезпечувати відтворення життя своїх громадян, розподіляючи, закріплюючи і охороняючи права і обов'язки всіх учасників процесу виробництва.

На Заході ще в період "великої" кризи зрозуміли, що красти вже вироблений продукт можна поодинці, краще - організованими групами, але досягти найвищого рівня виробництва матеріальних благ можна тільки всім разом. Випадання будь-якої ланки зі складного виробничого процесу (робочого, начальника цеху, директора) веде до порушення всього

технологічного циклу. Там давно переконалися, що людина – виняток у машині, поломка якого призведе в непридатність весь механізм. Отже, всіх учасників трудового процесу треба наділити необхідними правами і обов'язками з метою його ефективності. [15 с. 32-35]

Визнання абсолютної цінності кожної людини теоретично можливо, і це повинно стати основоположним, програмним напрямом розвитку. Максимально можлива свобода і справедливість - мета правового розвитку суспільства. З нею ми повинні зв'язати своє правосвідомість і поведінку, а держава - засоби і методи правового регулювання суспільних відносин. Виходячи з цієї мети, законодавець повинен визначати завдання кожного державного органу, його компетенцію, порядок взаємодії з іншими органами. Однак реалізація цієї концепції в "перехідний період утруднена з різних причин: матеріальним, політичним, юридичним та ін. Так, неминуче виникають проблеми з визначенням мети правового регулювання, а звідси і закономірні труднощі в законодавчому процесі. "Мертві" нормативні акти, як і раніше будуть народжуватися, оскільки воля, виражена в праві (законі), - навіть не загальна воля економічно домінуючої частини населення, не кажучи вже про весь народ. Вона - кланове волевиявлення або персональні веління окремих особистостей часто діаметрально протилежної спрямованості. Показником відсутності єдиної волі у вищому законодавчому органі є той факт, що тільки на 69 сесійному засіданні було обрано Голову Верховної Ради.

Міркування про "волю народу, відображеної в праві, непереконливі з наступних причин:

- по-перше, "воля народу повинна проявлятися в першу чергу в соціальній практиці, в соціальних діях, спрямованих на вираження своїх інтересів в сфері виробництва матеріальних благ, в їх розподілі, державному управлінні і законодавчому оформленні цих процесів;

- по-друге, спільність потреб і цілей становить лише об'єктивну передумову формування загальної волі економічно домінуючої частини населення або всього народу, здатних до боротьби за свої інтереси, до самостійного політичного дії;

- по-третє, формування єдиної волі народу немислимо без дії суб'єктивних чинників і перш за все без певних форм організації, в першу чергу без політичних партій, хоча б в якійсь мірі реально відображають народні інтереси.

Варто врахувати посилення реальної участі міжнародно-правових норм в регулюванні внутрішньодержавних правовідносин і в формуванні державної волі.

"Бідна держава не може бути правовою, однак до такого треба прагнути, і ця спрямованість буде реальним проявом гуманістичних тенденцій держави.

Існує також 2 парадокси які сприяють стровенню проблеми в Україні, щодо правової держави:

Перший парадокс у дотриманні Україною верховенства закону полягає в тому, що, хоча ретельно прописані на фундаментальному конституційному рівні, необхідні положення про верховенство права різко зазнають невдачі. Таким чином, їх роль зводиться до облаштування фасадів. На питання про реформи верховенства права в Україні український професор права жваво та з іронією відповів: *«Реформи верховенства права? Які реформи? Реформувати нічого: все добре написано і прописано! Конституція України містить пункти, що становлять концептуальну базову лінію верховенства права, напр. поділ влади, незалежність судової влади та прозорий законодавчий процес.* [17]

Більше того: він декларує як принцип верховенства права (верховенство права), так і законну державу (правова держава) .9 Навіть Венеціанська комісія, в "Висновку про Конституцію України "1997 року, дійшла висновку,

що" важливі елементи верховенства права знайшли належне вираження "у прийнятому тексті Конституції (с. 2). Однак це не те, що спостерігається в Україні, читається в оціночних звітах чи науковій літературі щодо ефективності права в українському суспільстві. Що можна знайти, це описи стану речей з точки зору "беззаконного суспільства", де люди "регулярно не дотримуються закону", де «Переважає майже універсальний цинізм щодо закону» та «амбівалентне ставлення до закону» і де, зрештою, «беззаконня - єдиний закон».

Дійсно, Україна має низькі показники, однак шкала оцінки складена і має слабку репутацію верховенства права у світовому масштабі.¹⁰ Індекс верховенства права у сфері світового проекту правосуддя ілюструє поточний стан невідповідності України верховенству права. Включена до оцінки вперше в 2011 році, Україна неодноразово отримує низькі бали за всіма визначеними чинниками верховенства права та субфакторами, посідаючи останнє або близьке до останнього місце в глобальному, регіональному та груповому рівнях доходів. Категорія порядку, безпеки та основних прав - це те, де Україна працює досить добре. Однак це не вдається з точки зору доступу та здійснення правосуддя, підзвітності та відкритості уряду та процесу регулювання. Заходи щодо обмеженості державних повноважень законодавчою та судовою владою, щодо незалежності та неупередженості систем цивільного та кримінального судочинства та щодо прозорості державного управління та регулювання є майже нульовими. І, як правило, корупція виявляється надзвичайно важливою для всіх гілок державної влади.

Проблеми з функціонуванням системи правосуддя та занепокоєння щодо незалежності, неупередженості, результативності, ефективності та підзвітності судової влади та правоохоронних органів; функціонування адміністративно-регуляторних установ на національному та місцевому рівнях; недоліки у матеріальному та процесуальному законодавстві, прогалини в законодавстві та відсутність послідовності та узгодженості всередині законів

та між ними; проблеми із захистом прав людини та основних свобод становлять звичайне ядро оціночних досліджень щодо України. Системна, масштабна корупція високого рівня в Україні (на відміну від епізодичної, дрібної корупції, звичної для менш корумпованих суспільств) називається однією з основних причини усього вищезазначеного. Хоча боротьба з корупцією знаходиться на першому місці передвиборчих програм усіх політичних сил і підпорядковується зусиллям державних органів влади, організацій громадянського суспільства, міжнародних донорів та інших зацікавлених сторін, більшість заходів щодо подолання корупції в Україні були неефективними. [18]

Другий парадокс, в свою чергу стосується того, що процес реформування верховенства права в Україні нагадує броунівський рух: багато руху, сумнівний прогрес. Шлях від деклараційних положень Конституції до їх реалізації насправді виявився лабіринтом. Козюбра, один з найвідоміших вчених-юристів в Україні, пояснює, що:

‘Для України процес консолідації принципів верховенства права та правової держави (...) відбувається з величезними суперечностями, деформаціями та відкатами. Я б навіть не наважився стверджувати, що панує в цьому процесі в роки незалежності - прогрес або регрес, досягнення чи втрати.’

Українські закони публікуються та можуть бути публічно доступні на веб-сайті Парламенту. Загалом викладені в них твердження є чіткими та зрозумілими. Однак трапляються також суперечності та розмиті формулювання - недоліки, які, як правило, походять із двох джерел. По-перше, багатьом членам Ради та персоналу бракує професіоналізму в гармонізації юридичних текстів. По-друге, окремі члени парламенту або їхні невеликі групи навмисно не чітко формулюють формулювання, щоб забезпечити різне читання законів і таким чином забезпечити власні інтереси або інтереси відповідних покровителів.

Як правило, тривалість законів є даною. Однак є принаймні два винятки. По-перше, певні види права регулярно переписуються. Це насамперед стосується виборчого законодавства, яке традиційно змінюється незадовго до кожного вибору на користь правлячої еліти.

Прихильники верховенства права та оцінювачі зосереджуються головним чином на недоліках у забезпеченні законом та технічних проблемах, пов'язаних із законотворчістю, аргументуючи те, що законів та правових інститутів бракує, закони та юридичні інститути, що існують, є неякісними, а ті, що є достатня якість не застосовується або не застосовується належним чином. Постачання закону про книги та спроможність юридичних установ в Україні мають недоліки, без сумніву.

Однак слід визнати колосальні, фундаментальні та далекосяжні зміни, здійснені за останні два десятиліття. Українські реформатори не лише склали проект вражаючий обсяг законів, але також створив велику кількість нових юридичних та судових інститутів. Конституційні рамки були розроблені з нуля через дефіцит досвіду конституціоналізму. Було прийнято основну кількість матеріальних та процесуальних кодексів, які регулювали питання, які раніше не існували. Адміністративне правосуддя було запроваджене буквально з нуля. А складність української державної та муніципальної адміністрації дивує більшість зовнішніх спостерігачів. [19] Україна має розгалужену правову систему, а законотворчість процвітає. Навіть спеціалізована Комісія з питань зміцнення демократії та встановлення верховенства права існує з 2005 року як охоронець питань демократії та верховенства права і тісно співпрацює з Венеціанською комісією та українським співтовариством юристів. Опитані українські юридичні аналітики наголошували, що там, де найменше проблем в Україні, є матеріальне право. [20]

Однак не спостерігається постійного покращення дотримання Україною принципу верховенства права, про який йдеться у звіті, як стверджується у

попередньому підрозділі. З великою кількістю рухів у цілому, але відсутністю руху в певному напрямку, зусилля щодо реформ нагадують рух Брауна. В інтерв'ю старші юристи визнавали, що багато в чому працювати за радянських часів було простіше, оскільки в системі правосуддя було значно більше законності та менше політики. Проблема полягає не у відсутності політичної волі до змін як таких: їх удосталь, як підтверджує безліч реформаторських заходів. Проблема полягає у відсутності політичної волі до постійних, стабільних, довгострокових, довготривалих змін. Правлячі еліти бажають зберегти статус-кво або змінити його на власну користь; отже, невелика (якщо взагалі є) безперервність у реформуванні верховенства права. Україна описується як "держава шантажу", де є політична та ділова еліта, яка заохочує корупційні дії з метою збереження влади.

Політичний антагонізм в Україні характеризує взаємозв'язок не між ідеологіями, а між сферами впливу: найважливіший поділ відбувається не між виконавчою, законодавчою та судовою гілками влади чи політичними партіями, а між правлячими та неправлячими політичними силами та бізнесом клани. Політична система України описується як `` слабка, розламана, надзвичайно особиста та ідеологічно безглузда, тоді як судова влада та засоби масової інформації не притягають політиків до відповідальності ". Отже, еліти ` державний апарат та сектори економіки "та здійснюють" захоплення держави та регуляторних органів ".

Внутрішні політичні рішення є водночас найважливішими каталізаторами та найважливішими перешкодами реформам, а також так званою" олігархізацією влади "та домінуванням олігархічних кланів у внутрішньополітичних процесах в Україні є серйозною перешкодою на шляху запровадження та консолідації влади є закону.

Однак важливим для реформи верховенства закону і тим, що відрізняє Україну від інших пострадянських держав, є наявність в Україні численних олігархічних кланів та постійна конкуренція між ними. Періодична ротація

правлячих еліт забезпечує постійну реформаторську діяльність, яка, хоча і призначена для задоволення їхніх особливих потреб, іноді служить загальній «добрій справі». Це також забезпечує певну відкритість для системи і дозволяє появі нових еліт на політичному краєвид. Зрештою, це робить неможливим збереження існуючого стану і залишає відкритим вікно можливостей для змін.[21]

Загалом серед владних еліт у будь-який момент мало попиту на верховенство права та правові зміни, якщо це не призведе до консолідації вигідних для них структур влади. Новим законодавством маніпулюють, а чинне законодавство зловживають або залишають без реалізації, підриваючи зміни до існуючих владних структур. Представники всіх політичних та ділових груп вдавалися до корупції, щоб помножити свою владу та багатство, хоча і в різній мірі. Цей феномен досяг піку за президент Віктор Янукович, який перетворив `` відносно правильний демократичний перемогу на виборах у найгучніший випадок " захоплення держави " і керував Україною', як наче приватною компанією ". Триваючі розслідування зловживань влада його сім'ї та союзників ще не розкрила реальний масштаб порушень. І ще належить з'ясувати, чи відмовляться нові старі українські органи влади від традиційних методів влади та захоплення держави під хайпом Євромайдану та під пильним оком громадянського суспільства.

Також, важливу роль займає верховенство права у державі. Рівняння верховенства закону та верховенства права - верховенство закону та верховенство права - успадковується українською правовою доктриною від радянської. Ці дві концепції означають суперечливі бачення організації влади в суспільстві. Це «світоглядне протистояння двох протилежних ідеологій ... радянської ... та країн західної демократії», протистояння «двох взаємовиключних доктрин - правового позитивізму та природного права» . Прихильники верховенства права закликають до зміна в українській метаідеології з державоцентричної на людськоцентричну і для відповідного

перегляду відносин між суспільством і державою та між законом і державою. Верховенство права позиціонується в цих звітах як захист прав людини та протидія безкарності держави. Неорадянське державоцентричне управління, коли людина є залежним об'єктом, а не суб'єктом, інтереси якого держава служить, зберігається в Україні. Перехід до людсько-орієнтованого управління, коли діяльність державних установ присвячена реалізації та захисту прав людини, визначена основною передумовою запровадження та зміцнення верховенства права в Україні.

Подібним чином взаємозв'язок між законом і судовою владою, а також між державою та політикою традиційно є проблематичним для української та радянської юридичної стипендії. Конституція України заклала формальні основи деполітизації правосуддя, виклавши необхідні принципи та механізми. Проте відносини між судовою владою та політикою виявились більш складними. Перехід, доктринально і практично, від закону, що легалізує певний політичний порядок, до закону, що легітимізує його, від права як надбудови до закону, незалежного від політики та економіки, від управління юстиції до здійснення правосуддя відбувається надзвичайно повільно. Ні патерналістський підхід до розуміння генезису і природи прав людини, ні однобічне позитивістське тлумачення самого права не були повністю висвітлені у вітчизняній юридичній науці'

Прихильники верховенства права також апелюють до загальної та контекстуальної нормальності та бажаності дотримання норм права. Вони наголошують на визнанні верховенства права регіональними та універсальними міжнародними організаціями та демократичними країнами та стверджують, що заперечувати його цінність безглуздо. Заклики до універсальності підкріплюються посиланням на європейськість верховенства права. Подібні аргументи висловлювались раніше вченими щодо країн ЦСЄ. Маючи правило законодавство в конституційній системі України розглядається як "результат впровадження в [українську] національну правову

систему найкращих властивостей європейської конституційної спадщини, її норм та стандартів". Вступ до Ради Європи в 1997 р. вимагав не лише суттєвої корекції Законодавство України, а також "зміна наших традиційних уявлень про право та загальне правове мислення" . Верховенство права як загальноєвропейський принцип також є неминучим елементом інтеграції України до Європейського Союзу.

Основною проблемою системи правосуддя є постійна відсутність незалежності серед суддів, деякі з яких є підпорядкованими виконавчій владі, а ще більша частина фактично є підлеглими. Однак у вересні 2015 р. Конституційна комісія призначена Порошенком у березні того ж року схвалив законопроект, який повинен захищати незалежність судової влади набагато краще, ніж це було досі. Спочатку, це скасувало б судовий період для суддів (на даний час - п'ять років), так що призначені судді більше не залежали б від затвердження парламентом. По-друге, роль Президента у призначенні суддів буде обмежена. По-третє, Вища судова рада (ВРС), яка обирає суддів, буде менш залежати від президента та парламенту, ніж дотепер. Останнім буде дозволено висувати двох членів Ради, а решта 17 членів призначатимуться професійними органами. Судді не були б повністю беззаперечними, оскільки їх все одно міг би перевести Президент або відкликати навіть за незначні проступки ВСС за допомогою дисциплінарного провадження. Тим не менше, закон потенційно є віхою на шляху до незалежної судової влади в Україні.

Українські вчені доповнюють таку зовнішню легітимацію верховенства права намаганнями обґрунтувати „нормальність” верховенства права для України у власному правовому минулому України. Дебати про верховенство права супроводжуються пошуком особистості та спробами зрозуміти європейське в українській правовій культурі. Правова культура українського народу формувалася під різноманітним і сумнівно позитивним впливом правових культур багатьох держав. Деякі причини, що заважають впровадженню верховенства права в політичну та правову культуру України,

пов'язують із російським фактором. Інші роблять висновок, що навіть в умовах пануючого геополітичного впливу Росії українська правова система розвивалась під сильним впливом пізньоримського права, Литовських статутів, Магдебурзького права та інших джерел, спільних для правових систем європейських держав, і що пізніші шари євразійської цивілізації були нездатними стерти ці «первинні основи» правової системи України.⁴⁹ Відповідно, правова система України - її генеза, джерела права, їх внутрішня структура, методи систематизації нормативного матеріалу, термінологія - належить до континентальної правової сім'ї; і Україні слід повернутися до європейського правового простору і позбутися негативних складових, успадкованих з минулого.

Важливим у випадку України - і що відрізняє її від Росії та деяких інших пострадянських держав - є те, що територія України в її сучасних кордонах, незважаючи на прийняття східного християнства в X столітті, зазнала значних впливів Заходу протягом усієї його подальшої історії. Вибір правових вказівок на схід-Захід є досить характерним для українського законодавства. Таке поєднання історичної спадщини ставить Україну на півдорозі між посткомуністичними та пострадянськими державами Центральної та Східної Європи, які до цього часу повністю приєдналися до спільноти європейських держав, та пострадянськими державами на Сході, які проводять різні моделі євразійської держави. Хоча ідеал верховенства права в Україні ще не досяг престижу, яким він користується на Заході, поступове домінування західних, зокрема європейських, правових вказівок у цій дихотомії Схід-Захід породжує надію на можливий успіх верховенства держави. реформа законодавства. На сьогодні низький попит на (верховенство закону) серед більшості українських еліт - політичних, ділових та правових - перешкоджає впровадженню та консолідації верховенства права в Україні. Через корупцію та участь системи правосуддя в загальних структурах влади в країні, про які йшлося в попередньому розділі, проблеми поширюються не лише на дотримання норм права, але навіть на дотримання норм закону. Легкість та масштабність

інструментального використання системи правосуддя урядом Януковича під час протестів Євромайдану взимку 2013-2014 рр. Викривали, наскільки незначний прогрес у реформуванні професійних соціальних норм. Незаможні результати діяльності юристів відображаються на низькому рівні довіри та поваги до закону та системи правосуддя серед населення, проаналізованих у наступному розділі.

Суспільству слід чітко визначитися з межами втручання державної влади в його життя. Звісно ж, що, встановивши об'єктивні рамки державної діяльності, можна прогнозувати структурні і функціональні зрушення в державному апараті, в політичній і правовій системах суспільства. Однак не можна при розгляді цього питання впадати в іншу крайність, абсолютизуючи можливості держави. Межі функціонування державної влади реально обмежені багатьма факторами: економічними відносинами в суспільстві; потребами та інтересами економічно домінуючої частини суспільства; впливом провідних іноземних держав; соціально-біологічною природою особистості; моральним і культурним рівнем суспільства та ін., а в сучасних умовах певною мірою та іншими силами.

Також, і ринкові відносини не можуть самостійно розвиватися і автоматично забезпечити такі відносини власності, які здатні привести до безбідного існування всього населення України. Перехід від кризи до стабілізації неможливий без активного втручання в ці процеси держави [21, с. 70].

Соціальній державі потрібно відрегулювати і постійно підтримувати баланс між досягнутим рівнем життя бідного більшості і багатой меншості, не допускаючи появи злиднів [22, с. 85]. Якщо цього не станеться і в кланах імущих бракуватиме людей, здатних переступити через власні вузькокорисливі інтереси, суспільство буде приречене на загибель в результаті соціального вибуху або, в кращому випадку, на неокolonіальний латиноамериканський тип розвитку держави на довгі десятиліття.

Основним ризиком нинішнього етапу реформ сектору юстиції в Україні є те, що створення нового Верховного суду, як і інших судів, все ще може бути політично порушено. Це може призвести до того, що нові суди та судді не сильно відрізнятимуться від старих, а результати важливих рішень у секторі юстиції все ще вирішуватимуться політично. Тому більша частина реформи може не дати необхідного результату.

Інший ризик полягає в тому, що прийняття європейських стандартів щодо незалежності судової влади може завадити оновленню судової влади та зробити всю систему менш публічною підзвітною. Модель вибору більшості суддів судьями в органах судового управління вже виявила себе дуже суперечливою, якщо не відверто катастрофічною в перехідних демократіях. З огляду на те, що переважна більшість українських суддів ще не проходили процедуру перевірки, надання їм можливості обрати своїх представників для перевірки та дисципліни може виявитися не лише проблематичним. Враховуючи це, Україні, можливо, доведеться знайти альтернативну модель для органів судового управління, наприклад, включити більшість представників громадянського суспільства або створити систему рандомізованих спеціальних дисциплінарних колегій, до складу яких входять визнані адвокати, більшість з яких не є судьями.

Іншим способом збалансування вирішальної ролі ВРЮ, до складу якої входять судді, обрані судьями, може бути ще більше зміцнення Громадської ради доброчесності. Наразі є дві основні проблеми з ПОС, які ще не вирішені. Перш за все, його діяльність не фінансується з державного бюджету, що порушує питання стійкості. Враховуючи те, що ППК має оцінити дуже велику кількість суддів та кандидатів у судді за дуже короткий час (перші 653 претенденти до нового Верховного суду повинні бути оцінені протягом 1,5 місяців, а кваліфікаційна оцінка понад 6000 суддів є слідувати), і дуже малоймовірно, що цю роботу можна виконати pro bono як додаткове заняття. Друге питання - можливість того, що негативні думки ППК все ще не будуть

ретельно розглянуті, і їх можуть офіційно відхилити 11 членів ВККС (10 з 16 членів яких є судьями). Це може призвести до продовження сумнозвісної практики свавільних рішень органів судового управління та порушити незалежність та підзвітність судових органів.

Отже, чи досягне Україна достатньо високого рівня підзвітності громадськості у секторі правосуддя та порушить безкарність, значною мірою залежить не тільки від положень інших законів, які ще мають бути прийняті, а й від їх виконання.

Висновки до другого розділу

В умовах кризи держава не може існувати інакше як відносно самостійне явище. Відносна самостійність держави, будучи загальною закономірністю для всякого державно організованого суспільства, по-різному, різноманітне проявляється в конкретних умовах.

Україні ще треба чимало зробити, щоб стати насправді правовою державою. Будучи знаряддям вираження інтересів і волі економічно домінуючої частини соціально неоднорідного суспільства, вона повинна разом з тим перейнятися «особливими інтересами по відношенню до тих, хто її уповноважив». Ситуація сприяє цьому ще й тому, що ні "нові українські, ні" старі ліві ортодокси, ні "номенклатурні демократи не можуть окремо захопити й утримати державну владу.

Цивілізація - це перш за все воля до співіснування. Здичавіння - процес роз'єднання. Вища політична воля співіснування втілена в демократії. На думку Хосе Ортега-і-Гасет, демократія - це правова основа, згідно з якою Влада, якою б могутньою вона не була, обмежує себе і прагне, навіть на шкоду собі, зберегти в державному моноліті порожнечі для виживання тих, хто думає і відчуває наперекір їй [14, 326-327].

Основні проблеми в Україні, які пов'язані з темою розбудови правової держави пов'язані:

1. Нездатність держави долати глибокі соціальні протиріччя, що виникають на основі різкого поділу суспільства на багатих і бідних.
2. Нездатність держави здійснювати свою юрисдикцію в різних сферах суспільного життя України через двовладдя публічної влади і влади криміналітету.
3. Сучасний політичний режим України визначається не волею народу, а економічно домінуючою частиною суспільства. Панування права в широких масштабах замінюється пануванням сили: фізичної або економічної.

У цих умовах охорона прав людини, особливо малозабезпечених, змушує державу до відмови від ідеології класичного лібералізму і орієнтуватися на ті принципи соціальної правової держави.

РОЗДІЛ III.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Як показала оцінка заходів, вжитих з метою запровадження верховенства права, у значної частини нинішньої еліти України відсутня воля до суттєвих змін. Крім того, багато державних службовців корумповані та не мають професіоналізму. Отже, реформи у сфері верховенства права відбуваються дуже повільно і часто залишаються неефективними. Отже, очевидно, що головна рушійна сила таких реформ повинна надходити ззовні еліти - насамперед із зовнішніх суб'єктів та українського громадянського суспільства.

Сучасна судова реформа на сьогоднішній день є найбільш комплексною в Україні, включаючи зміни до Конституції щодо судової влади та низку законів про впровадження, які передбачають створення нового Верховного суду з конкурентним відбором кандидатів серед суддів, що працюють, юристів-юристів та науковців-юристів. .

Однак точка неповернення до реформ правосуддя ще не пройдена.

Попередні спроби реформ 2014-2015 років були лише незначними результативними, часом вирішуючи тактичні цілі, але здебільшого не вдаючись до вирішення основних питань. Це частково можна пояснити опором суддів реформам та небажанням українських політичних еліт (головним чином Адміністрації Президента) здійснювати рішучі політичні кроки, які зменшили б їх контроль над судовою системою та розірвали порочне коло безкарності.

Водночас право власності Президента на реформу дозволило змінити Конституцію. Крім того, активна пропаганда громадянським суспільством ефективної програми судової реформи та допомога кількох активних членів парламенту (як від опозиції, так і від коаліції) дозволили включити в реформу сміливі кроки, такі як створення нового Верховного суду та зміцнення Громадська рада доброчесності. Тому можна впевнено зробити висновок, що на цьому етапі реформа є результатом політичного компромісу між різними політичними суб'єктами та громадянським суспільством України. Це багато в чому визначило характер реформи - сукупності дуже всеосяжних та далекосяжних законодавчих заходів, які включають багато різних ідей і мають широкий спектр можливих результатів.

Останні не залежать виключно від законодавчої бази. Існує багато інших важливих факторів, які сприяють формуванню реформи, включаючи інституційну спроможність, менталітет, професійну підготовку, професійну етику та співпрацю з сусідніми установами, такими як слідчі та прокурорські органи. Це означає, що головними складовими успішної судової реформи в Україні є сильна політична воля та належне впровадження. Як правило, бракує українського політичного керівництва та бюрократії.

Ось чому так важливо, щоб процес судової реформи в Україні пильно спостерігався та підтримувався міжнародною спільнотою. Він відіграє ключову роль у просуванні реформи до імплементації європейських стандартів та забезпеченні ефективності заходів реформи. Ці два аспекти не завжди збігаються (як у випадку з рішенням "більшості суддів, обраних

суддями" Ради Європи для судових рад), і це дає українському політичному керівництву можливість "сховатися" за європейськими стандартами та використовувати їх як привід не вживати ефективних заходів реформування. Ось чому надзвичайно важливо, щоб в основі формування української політики реформування судової системи була ефективність, а стандарти застосовувались із певною чіткістю.

Також надзвичайно важливо, щоб міжнародне співтовариство продовжувало моніторинг українських реформ та подальших кроків політичних еліт, які все ще не бажають здійснювати ефективні заходи реформування без суттєвого підштовхування донорів. У той же час надзвичайно важливо, щоб міжнародне співтовариство та українське громадянське суспільство продовжували тісно співпрацювати з метою пошуку та просування найбільш ефективних рішень для судової реформи в Україні. Однією з найскладніших перешкод для майбутньої співпраці може бути створення альтернативної моделі для судових рад в Україні, особливо у випадку Вищої ради юстиції.

Оскільки зовнішні суб'єкти не в змозі замінити проблемні політичні фігури, вони повинні робити більший акцент на підвищенні рівня професіоналізму. Тренінгові заходи, наприклад щодо вирішення конфліктів інтересів, можуть внести тут свій внесок, якщо вони пристосовані до українського контексту. Щоб гарантувати це, мало б сенс тісно співпрацювати з відповідними організаціями громадянського суспільства в країні. Досвід показав, що інтерактивні формати, орієнтовані на практичні справи, ефективніші, ніж односторонні консультаційні ситуації. Здається, доцільно прагнути до ефекту сніжної кулі, коли віддані учасники визначають інших потенційних співрозмовників. Це поступово створить критичну масу людей, які зможуть заявити про себе проти більшості, яка намагається заблокувати реформи. Такі заходи не повинні обмежуватися столицею.

Україна розпочала децентралізацію; це пропонує можливості для навчальних занять, які можуть збільшити адміністративний потенціал у регіонах та одночасно зміцнити елементи верховенства права. Якщо тут використовуватиметься підхід побратимства - в ході якого державних службовців з держав-членів ЄС разом із відповідними партнерами з українського державного апарату буде важливо дві речі: по-перше, забезпечити, щоб ті, хто бере участь, мали адекватні мовні навички; по-друге, відібрати державних службовців з країн-членів ЄС, які знайомі з українським контекстом.

Для оновлення еліти обов'язковими є прозорі процедури набору та найму на роботу (такі, що вже впроваджені для новоствореної поліції). Мабуть, знадобиться деякий час, поки такі процедури стануть правилом, особливо для високопоставлених посад, але ЄС та його держави-члени можуть стимулювати цей процес шляхом навчання, обміну думками та моніторингу.

Нарешті, умовність можна і потрібно використовувати більш цілеспрямовано та наочно. Слід визнати, що це важче щодо верховенства права, ніж у сфері економічних реформ. Відповідні контрольні показники не завжди можуть бути чітко визначені, і якість результатів дуже залежить від ставлення тих, хто бере участь у їх реалізації. Однак є вагомі докази того, що зовнішній тиск вже призвів до певного прогресу в Україні, наприклад у створенні інституцій для боротьби з корупцією. Той факт, що ЄС в даний час висуває детальні вимоги в цій галузі як передумова безвізового режиму з Україною, є гарним прикладом конкретних умов, без яких реальний прогрес мало ймовірний. Метою повинно бути наполягання на невеликих, але стабільних кроках, поки не буде досягнуто точки прийняття верховенства права, яка робить повернення до раніше укорінених моделей поведінки майже неможливим.

Прагнення уряду провести болючі, але необхідні реформи часто вимірюється тим, наскільки еліта готова будувати потужні інституції та стримувати закріплені інтереси. Лакмусовим папірцем для урядів у

демократизуючих суспільствах, таких як Україна, є те, чи використовують вони свою політичну владу для сприяння консолідації інститутів верховенства права. На пострадянському просторі, де майже тридцять років перехідного періоду закріпили міцність покладених інтересів, консолідація верховенства права є критично важливою - не тільки для демократичних шляхів самих суспільств, але й для міжнародної спільноти, яка може допомогти підтримати їх та іноземних інвесторів, які розглядають можливість інвестування в ці країни.

Безпрецедентно висока легітимність Володимира Зеленського та переважна більшість у парламенті викликали надії, особливо серед тих, хто вважає, що новій Україні потрібен радикальний розрив із минулим та традиційною політикою. Його обрання також викликало серйозні занепокоєння серед тих сегментів, які вважають, що політичний новачок, що має незрозумілі зв'язки зі старою системою, не може змінити країну або навіть небезпечний для державності України. Через рік президентства Зеленського - з втраченим контролем над його партією СО в Раді та ініційованими реформами, які порушили стару систему, але недостатньо, щоб змінити статус-кво - майбутнє України є менш яскравим навіть для тих, хто довіряв його здатності та політичній волі. діяти.

Протягом позаминулого року громадянське суспільство та міжнародне співтовариство стали свідками кількох спроб перезапустити частини системи верховенства права в Україні. Хоча рішення Зеленського дати вільні руки новопризначеному генеральному прокурору в серпні 2019 року перетворилося на одну з найсміливіших реформ, які до цього часу спостерігала система прокуратури, його рішення дозволити самому судочинству реформуватися зсередини за допомогою незначного втручання в реформу принесло менше позитивні результати. Враховуючи складність судової реформи серед численних викликів, з якими Україна стикається в даний момент, схоже, вона

випала зі списку пріоритетів. Отже, судова реформа в даний час зупинена на невизначений час.

Прибирання обвинувачення було перервано. Зеленський не зміг або не хотів захистити курс Рябошапки на реформу системи обвинувачення і вважав за краще замінити його кимось більш лояльним. Цим рішенням Україна втратила можливість на все життя навести порядок в одному з найскладніших для реформування секторів. Новопризначений генеральний прокурор може не витримати масштабу виклику, який ставить система обвинувачення, але це ще належить з'ясувати.

Ефект перебування Зеленського на антикорупційній системі в Україні поки не визначений. Антикорупційні установи, які були створені за часів президентства Порошенка під сильним тиском виборчих округів, спрямованих на внутрішні реформи, та міжнародного співтовариства лише починають свою повноцінну діяльність. Якщо ці установи зможуть добре виконувати обов'язки, які їм були призначені, 2020 рік та пізніше винесуть серйозні звинувачення. Їхні початкові досягнення вже піддали серйозний стрес власним інтересам. Як результат, антикорупційні відомства зазнають сильної атаки там, де вони працюють. Одним із випробувань позиції Зеленського щодо боротьби з корупцією буде те, чи буде звільнений нинішній глава НАБУ, що є основною проблемою для учасників громадянського суспільства та міжнародної спільноти. Навіть якщо він цього не зробить, враховуючи поки бездіяльність президента щодо цього питання, це, швидше за все, буде не на честь Зеленського, а скоріше - ще раз - через тиск міжнародних партнерів.

Що стосується реформи правоохоронних органів, то на сьогодні жодних серйозних змін не прийнято та не здійснено. Безсторонні розслідування та засудження у справах про насильство щодо активістів громадянського суспільства та журналістів, а також щодо тих, до яких залучена сама поліція,

ще не відбулись. Влада старої гвардії зміцнюється за рахунок спроможності президента захищати цінності та інститути верховенства права, які лежать в основі консолідації демократичних перетворень в Україні. Як і після Революції Гідності, стара система знову виявилася активно стійкою до змін.

Зміцнення верховенства права - це складний процес, який займає тривалий проміжок часу, скоординовані та послідовні зусилля від імені кількох урядів та широкий консенсус про реформи серед основних зацікавлених сторін. Перестановка уряду 4 березня стала поворотним моментом для президентства Зеленського, що закінчилося демонстрацією того, що його здатність захищати інституції та реформи, коли їм потрібен захист від протистоячих їм силових груп, демонструє глибокі тріщини. Але за словами його колишнього прореформеного генерального прокурора Руслана Рябошапки, який був відсторонений від влади після кадрових перестановок, без підтримки президента в Україні "неможливо встановити верховенство права".

Решта терміну повноважень Президента Зеленського визначатиметься в першу чергу тим, як Україна реагує на гуманітарні та економічні наслідки пандемії COVID-19. Залежно від масштабів наслідків, може бути простір для підтримання курсу реформ, які Україна розпочала після Революції Гідності, але це, ймовірно, ще більше підірве фрагментація влади та спроможності Зеленського просувати законодавство в Раді. Цей простір також визначатиметься цілями Росії щодо свого сусіда, силою боротьби, в яку готові вступити фінансово-владні групи в Україні, щоб зберегти свій вплив, попитом на реформи, що нарощується всередині самої країни, і, нарешті, але не менш важливим є тиск, який міжнародне співтовариство готове застосувати.

Міжнародні партнери та донори є ключовими гравцями з точки зору їх здатності впливати на хід реформ в Україні. Зокрема, ЄС має унікальну здатність впливати зовні на внутрішні перетворення України, що базується на

його позитивному іміджі та широкій соціальній підтримці європейської інтеграції. Щоб політичні еліти продовжували займатися реформами верховенства закону, а також стримувати скасування вже проведених реформ, міжнародна спільнота повинна вжити таких дій:

- **Пріоритет реформи верховенства права**

ЄС вдалося активно проводити антикорупційну реформу в Україні з 2014 року, але він досить скромно підтримував пріоритетність реформ судової влади, прокуратури та правоохоронних органів. Як результат, суттєвого прогресу в реформуванні правоохоронних органів, зокрема СБУ, що є знаковою складовою реформи сектору безпеки, не відбулося. Ці установи однаково важливі для успішної боротьби з корупцією і, отже, вимагають повного ремонту. Разом з іншими міжнародними партнерами, такими як МВФ, ЄС повинен визначити пріоритетом реформу судової влади та інших секторів верховенства права, згаданих у цьому аналізі.

- **Умови фінансування на виконання норм права**

Пріоритети верховенства права повинні стати частиною умов ЄС, наприклад, у майбутніх програмах МЗС, про які ЄС веде переговори з Україною, а також частиною умов для коштів МВФ. Одним із кроків у правильному напрямку є коментар директора МВФ щодо важливості незалежної судової влади для виплати зазначеного вище пакету позик.

- **Розробити інструменти для об'єктивної оцінки діяльності**

Хоча заздалегідь не визначено базові показники для оцінки результативності у сфері верховенства права, ЄС розробив декілька інструментів для оцінки ефективності своїх держав-членів у цій галузі. В даний час ЄС використовує табло ЄС щодо правосуддя для регулярної оцінки стану судової влади у своїх державах-членах, і в даний час він працює над розробкою майбутнього механізму верховенства права ЄС. Очікується, що цей механізм замінить табло ЄС щодо правосуддя та Звіт про боротьбу з корупцією ЄС, в якому оцінюється стан боротьби з корупцією. Питання в тому, чи міг би ЄС застосовувати інструменти, які він використовує для внутрішньої оцінки, до таких країн, як Україна. У 2018 році український уряд офіційно запропонував ЄС розробити новий порядок денний у сфері свободи, справедливості та безпеки (питання, висвітлені у Розділі III Угоди про асоціацію між Україною та ЄС). Досі тривають переговори щодо змісту проекту пропозиції, який подала Україна. Враховуючи зацікавленість української влади та з метою підвищення ефективності допомоги ЄС у реформах, а також для визначення пріоритетів та орієнтирів для надання подальшої допомоги, ЄС повинен використовувати ті самі інструменти оцінки для вимірювання прогресу реформ в Україні.

- **Зв'язати допомогу в реалізації**

Впровадження - це те місце, де на сьогодні відстають навіть найсучасніші інституційні реформи. Крім того, це фаза, коли багато реформ взагалі зупиняються, і ніяких відчутних результатів громадяни не досягають. Міжнародні партнери також повинні прив'язати свою допомогу до фази впровадження, надаючи більш

тривалі періоди та більш активні вказівки щодо впровадження. Це повинно включати більш детальну розробку та конкретизацію еталонів впровадження, щоб допомогти впровадити прийняті реформи та уникнути простого позначення. Більше того, він міг би визначити нові напрямки подальшої допомоги на основі недоліків, виявлених у процесі оцінки реформи.

- **Продовжувати підтримувати успішні інструменти реформ**

Наразі «сендвіч-модель» реформи, в якій міжнародні партнери тісно співпрацюють з експертами громадянського суспільства та іншими виборчими округами в Україні, спрямовані на проведення реформ, виявилася успішною разом з іншими інноваційними ініціативами, такими як Брюссельська SGUA. Більше того, політичне залучення та дипломатичний тиск (через Представництво ЄС у Києві) щодо сприяння скоординованому спілкуванню з реформаторськими виборчими округами на місцях в Україні, а також подальшу координацію допомоги, що надається партнерами з розвитку України, слід зберегти та посилити. ЄС також повинен провести прозору та об'єктивну оцінку свого підходу до допомоги та інструментів, які він вже використовує для більш ефективного заохочення реформ, перенаправляючи кошти на програми, що працюють, та скорочуючи програми та установи, які мають незначний або зовсім не впливають .

Висновок до третього розділу

Зміцнення верховенства права - це складний процес, який займає тривалий проміжок часу, скоординовані та послідовні зусилля від імені

кількох урядів та широкий консенсус про реформи серед основних зацікавлених сторін. Перестановка уряду 4 березня стала поворотним моментом для президентства Зеленського, що закінчилося демонстрацією того, що його здатність захищати інституції та реформи, коли їм потрібен захист від протистоячих їм силових груп, демонструє глибокі тріщини. Але за словами його колишнього прореформеного генерального прокурора Руслана Рябошапки, який був відсторонений від влади після кадрових перестановок, без підтримки президента в Україні "неможливо встановити верховенство права".

Решта терміну повноважень Президента Зеленського визначатиметься в першу чергу тим, як Україна реагує на гуманітарні та економічні наслідки пандемії COVID-19. Залежно від масштабів наслідків, може бути простір для підтримання курсу реформ, які Україна розпочала після Революції Гідності, але це, ймовірно, ще більше підірве фрагментація влади та спроможності Зеленського просувати законодавство в Раді. Цей простір також визначатиметься цілями Росії щодо свого сусіда, силою боротьби, в яку готові вступити фінансово-владні групи в Україні, щоб зберегти свій вплив, попитом на реформи, що нарощується всередині самої країни, і, нарешті, але не менш важливим є тиск, який міжнародне співтовариство готове застосувати.

Міжнародні партнери та донори є ключовими гравцями з точки зору їх здатності впливати на хід реформ в Україні. Зокрема, ЄС має унікальну здатність впливати зовні на внутрішні перетворення України, що базується на його позитивному іміджі та широкій соціальній підтримці європейської інтеграції. Щоб політичні еліти продовжували займатися реформами верховенства закону, а також стримувати скасування вже проведених реформ, міжнародна спільнота повинна вжити таких дій:

- **Приоритет реформи верховенства права**

(Разом з іншими міжнародними партнерами, такими як МВФ, ЄС повинен визначити пріоритетом реформу судової влади та інших секторів верховенства права, згаданих у цьому аналізі.)

- **Умови фінансування на виконання норм права**

(Одним із кроків у правильному напрямку є коментар директора МВФ щодо важливості незалежної судової влади для виплати зазначеного вище пакету позик.)

- **Розробити інструменти для об'єктивної оцінки діяльності та зв'язати допомогу в реалізації**

(Міжнародні партнери також повинні прив'язати свою допомогу до фази впровадження, надаючи більш тривалі періоди та більш активні вказівки щодо впровадження. Це повинно включати більш детальну розробку та конкретизацію еталонів впровадження, щоб допомогти впровадити прийняті реформи та уникнути простого позначення).

- **Продовжувати підтримувати успішні інструменти реформ**

(ЄС також повинен провести прозору та об'єктивну оцінку свого підходу до допомоги та інструментів, які він вже використовує для більш ефективного заохочення реформ, перенаправляючи кошти на програми, що працюють, та скорочуючи програми та установи, які мають незначний або зовсім не впливають).

ВИСНОВКИ

Проблема України, як правової держави походить не тільки і не стільки від недоліків у забезпеченні права та технічних проблем, пов'язаних із формою законів та правових інститутів, скільки від недоліків у попит на закон та його верховенство серед українських еліт та широкого населення. Готовність правлячих політичних та ділових еліт зберегти існуючі владні структури, тенденція еліт, включаючи вчених-юристів та практиків, прирівнювати верховенство права до верховенства закону та переважно негативне ставлення широкого населення до закону а система правосуддя в цілому створює значні перешкоди на шляху запровадження та зміцнення верховенства права в Україні.

Висновки цього дослідження підтверджують ширший висновок стипендії про правові зміни про те, що універсальні рішення для розвитку не працюють, що лише забезпечення законом не призведе до стійких правових змін і що "суспільство є всепоглинаючим центром ваги", коли воно приходить до закону. Висновки збагачують наше розуміння України як країни, що трансформується до ідеалу верховенства права, і підтверджують твердження, що Україна - як і будь-яка інша країна - забезпечує чіткий контекст для науковців, які займаються дослідженнями, і для промоутерів верховенства права. Багато висновків відповідають попереднім дослідженням Росії та пострадянських держав загалом і підкріплюють їх емпіричними даними, що стосуються окремих країн. У той же час невірно ставитись до пострадянських держав як до однорідної групи майже через 25 років після розпаду Радянського Союзу: хоча спільне радянське спадщину і складає велику кількість подібностей між державами, «пост-посткомуністичний»⁸⁴ досвід цих держав

у поєднанні з перевідкриттям їх дорадянської спадщини, що враховує сучасний внутрішній контекст і породжує різноманітність між ними.

Подібно до цього, політична та ділова еліта в Україні, як і в інших пострадянських державах, є корумпованою, налаштованою на авторитаризм і вважає за краще підтримувати статус-кво, а не реформувати. Однак, на відміну від інших пострадянських держав, існує значна конкуренція між різними олігархічними кланами та достатня відкритість системи для формування нових еліт та виходу їх на політичний ландшафт. Це забезпечує ротацію серед правлячих еліт і підживлює постійні процеси реформ, які можуть або не можуть служити «поважній справі», але в будь-якому випадку роблять неможливим збереження ситуації. Подібно до інших пострадянських держав, юридичні фахівці в Україні є продуктом радянської правової культури, а українська правова система є реформованою версією радянської. Однак офіційне визнання Україною прихильності до верховенства права, постійні спроби вписати верховенство права в українську правову доктрину, історичні корені української правової системи в континентально-європейських правових процесах та дискурс про "повернення до Європи" разом забезпечили більш сприятливий внутрішній контекст. Нарешті, як і в інших пострадянських державах, українське населення розчароване та недовірливе до закону та правоохоронних установ та управляє значною часткою суспільних відносин за неформальними правилами. Проте, порівняно з іншими пострадянськими державами, громадянське суспільство в Україні є значно більш зрілим та активним, здатним контролювати владу та готовим до протесту. Це обіцяє стійкий соціальний попит на зміни, які стримуватимуть правлячі еліти. Ці спостереження вимагають подальшого внутрішнього аналізу та систематичного порівняльного дослідження пропозиції права та попиту на правові аспекти реформування верховенства права в різних пострадянських державах.

Відповідно першому розділу, фокус аналізу на рівні попиту на право спрямовується на досягнення стипендії щодо законодавчих змін, зокрема в пострадянських країнах. Ця стипендія стверджує, що поставки лише одного закону недостатньо: також дуже важливим є попит на закон або `` зв'язок ставлення та поведінки до закону, що впливає на історичний досвід, як особистий, так і суспільний ". Ставлення, сприйняття та ціннісні моделі еліти та широкого населення може впливати і впливати на вплив юридичних текстів та інститутів і, отже, створює потужне обмеження для будь-якої суттєвої правової реформи, незалежно від якості поставок. Емпірична реальність в Україні - роки реформ верховенства права орієнтована головним чином, якщо не виключно, на забезпечення законом та трансформацію законодавчих та інституційних рамок, що мало або зовсім не покращило ситуацію - свідчить про те, що справжні перешкоди для законодавчих змін лежать деінде. Результати цього дослідження підтверджують цю гіпотезу: хоча існують серйозні недоліки у забезпеченні права або формі законів та правових інститутів, саме недоліки еліти та популярний попит на закон викликають системні недоліки у застосуванні верховенства права в Україні.

При формуванні правової держави зміни повинні проходити у всіх сферах життя і суспільства одночасно. Якщо поліпшується законодавство, то населення не повинно ставитися в більш погані економічні умови. Ідея правової держави втілиться в реальність через багато років. Якщо розглянути найбільш розвинені держави, які мають багаторічний досвід формування правової держави, що вийшли на високий рівень економічного розвитку, то можна відзначити, що вони не можуть похвалитися тим, що є правовими.

Захист і цінність прав і свобод громадянина - один з основних ознак правової держави. Але ця ознака досить часто порушується, а іноді і зовсім не виконується. Виражається це все в порушенні правової рівності громадян, використанні прав і свобод в антиконституційних цілях, а також в елементарному невиконанні законів.

Другий розділ визначає основні проблеми в Україні, які пов'язані з темою розбудови правової держави:

1. Нездатність держави долати глибокі соціальні протиріччя, що виникають на основі різкого поділу суспільства на багатих і бідних.
2. Неспособність держави здійснювати свою юрисдикцію в різних сферах суспільного життя України через двовладдя публічної влади і влади криміналітету.
3. Сучасний політичний режим України визначається не волею народу, а економічно домінуючою частиною суспільства. Панування права в широких масштабах замінюється пануванням сили: фізичної або економічної.

Суспільству слід чітко визначитися з межами втручання державної влади в його життя. Необхідно постійно пам'ятати, що межі функціонування державної влади реально обмежені багатьма факторами: економічними відносинами в суспільстві; потребами та інтересами економічно домінуючої частини суспільства; впливом провідних іноземних держав; соціально-біологічною природою особистості; моральним і культурним рівнем суспільства та ін., а в сучасних умовах-певною мірою і іншими силами.

Аналіз 3 розділу показує, що не треба орієнтуватись на швидку побудову в Україні правової держави і з економічних міркувань, так як, нині у нашій державі дуже низький національний прибуток.

Результати цього дослідження також мають наслідки для подальших зусиль щодо сприяння політиці та верховенству права, зокрема, зовнішніх суб'єктів. Допомога основних пропагандистів верховенства права в Україні (USAID, ЄС, Рада Європи, ОБСЄ та інші), як правило, фокусується на трансформації законодавчих та інституційних рамок та поліпшенні спроможності установ. Такі зміни у внутрішньому інституційному контексті покликані покращити дотримання норм права в цілому, і вони, безсумнівно, необхідні. Однак ця стаття демонструє, що перешкоди законодавчим змінам в Україні лежать на глибшому рівні: рівні структури влади та професійних та

популярних соціальних нормах. Надмірний наголос на забезпеченні закону пояснює обмежені наслідки зовнішніх зусиль щодо зміцнення верховенства права в Україні на сьогоднішній день. Без підтримки попиту, зміни у забезпеченні закону призводять до перестановки фасадів та інтенсивнішого броунівського руху реформ. Старший український юрист-аналітик відновив свою оцінку зусиль щодо реформування верховенства права в Україні з жартом: «У вашому борделі потрібно не переставляти ліжка, а замінювати персонал». Використовуючи це порівняння, без цілеспрямованих зусиль, спрямованих на сприяння попиту на (верховенство закону) чи „змінам персоналу”, реформи у сфері забезпечення законодавства будуть не більше ніж „перестановкою ліжок”.

Шляхи спрямування попиту на закон більш безпосередньо та інтенсивно становлять область для подальших досліджень як дослідників, так і практиків. Результати цього дослідження пропонують кілька очевидних напрямків: інвестування у формування нових еліт (наприклад, через освіту, навчання та співпрацю з колегами з інших країн); сприяння реформам в юридичній освіті та стипендіях, професійній (етичній) підготовці та дисциплінарних механізмах в рамках юридичної професії; взаємодія з громадянським суспільством в цілому шляхом підвищення рівня обізнаності та розбудови спроможності з метою забезпечення існуючих структур, що вимагають реформ, та інституціоналізації тих, що стихійно виникають. Формування попиту на закон може бути м'яким і повільним процесом, але це необхідно для влади змінити структури та соціальні норми, а зміни до законодавчих та інституційних рамок призвести до суттєвих правових змін.

Євромайдан відкрив вікно можливостей для суттєвих змін в Україні у всіх сферах держави та суспільства, включаючи посилення дотримання норм права. Зміни на краще можливі, але це не автоматично і неминуче: людський та інституційний склад країни залишається незмінним, тоді як розчарування результатів Помаранчевої революції десятьма роками раніше нагадує, що зміни насправді можуть бути і гіршими. Тим не менше, глибокий ентузіазм

(нових) еліт та населення, рішучість громадянського суспільства контролювати кожен крок нової влади та відновлена увага міжнародного співтовариства до України та її внутрішніх перетворень створюють сприятливе середовище для реального якісного змінити. Скористатися цією можливістю мають національні та зовнішні реформатори верховенства права, науковці та практики.

Зміцнення верховенства права - це складний процес, який займає тривалий проміжок часу, скоординовані та послідовні зусилля від імені кількох урядів та широкий консенсус про реформи серед основних зацікавлених сторін. Перестановка уряду 4 березня стала поворотним моментом для президентства Зеленського, що закінчилося демонстрацією того, що його здатність захищати інституції та реформи, коли їм потрібен захист від протистоячих їм силових груп, демонструє глибокі тріщини. Але за словами його колишнього прореформеного генерального прокурора Руслана Рябошапки, який був відсторонений від влади після кадрових перестановок, без підтримки президента в Україні "неможливо встановити верховенство права".

Решта терміну повноважень Президента Зеленського визначатиметься в першу чергу тим, як Україна реагує на гуманітарні та економічні наслідки пандемії COVID-19. Залежно від масштабів наслідків, може бути простір для підтримання курсу реформ, які Україна розпочала після Революції Гідності, але це, ймовірно, ще більше підірве фрагментація влади та спроможності Зеленського просувати законодавство в Раді. Цей простір також визначатиметься цілями Росії щодо свого сусіда, силою боротьби, в яку готові вступити фінансово-владні групи в Україні, щоб зберегти свій вплив, попитом на реформи, що нарощується всередині самої країни, і, нарешті, але не менш важливим є тиск, який міжнародне співтовариство готове застосувати.

Міжнародні партнери та донори є ключовими гравцями з точки зору їх здатності впливати на хід реформ в Україні. Зокрема, ЄС має унікальну

здатність впливати зовні на внутрішні перетворення України, що базується на його позитивному іміджі та широкій соціальній підтримці європейської інтеграції. Щоб політичні еліти продовжували займатися реформами верховенства закону, а також стримувати скасування вже проведених реформ, міжнародна спільнота повинна вжити таких дій:

- **Приоритет реформи верховенства права**

(Разом з іншими міжнародними партнерами, такими як МВФ, ЄС повинен визначити пріоритетом реформу судової влади та інших секторів верховенства права, згаданих у цьому аналізі.)

- **Умови фінансування на виконання норм права**

(Одним із кроків у правильному напрямку є коментар директора МВФ щодо важливості незалежної судової влади для виплати зазначеного вище пакету позик.)

- **Розробити інструменти для об'єктивної оцінки діяльності та зв'язати допомогу в реалізації**

(Міжнародні партнери також повинні прив'язати свою допомогу до фази впровадження, надаючи більш тривалі періоди та більш активні вказівки щодо впровадження. Це повинно включати більш детальну розробку та конкретизацію еталонів впровадження, щоб допомогти впровадити прийняті реформи та уникнути простого позначення).

- **Продовжувати підтримувати успішні інструменти реформ**

(ЄС також повинен провести прозору та об'єктивну оцінку свого підходу до допомоги та інструментів, які він вже використовує для більш ефективного заохочення реформ, перенаправляючи кошти на програми, що працюють, та скорочуючи програми та установи, які мають незначний або зовсім не впливають).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Використовується концепція критичних перебігів, розроблена Джованні Капоччією та Даніелем Р. Келеменом, "Вивчення критичних перекосів: теорія, розповідь та контрафакти в історичному інституціоналізмі", в: 59 World Politics (2007), с. 341.
2. Кетрін Хендлі, „Попит” на право в Росії - змішана картина”, у: 10 (4) Східноєвропейський конституційний огляд (2001), с. 72
3. Джанмарія Аджані, „Випадково і престижно: правові трансплантації в Росії та Східній Європі”
4. Пол Кубічек, „Проблеми пост-посткомунізму: Україна після Помаранчевої революції”, у: 16 (2) Демократизація (2009), с. 323, на стор. 339.
5. Богдан Вітвіцький, „ Відкрита Україна: зміна курсу до європейського майбутнього”, 2011, с. 41.
6. Рілька Драгнева та Катарина Волчук, „Експорт законодавства ЄС до Східного сусідства”, у Paul J. Cardwell (ред.), „Закон та політика зовнішніх зв'язків ЄС у постлісабонську еру”, 2012, с. 217, на стор. 235.
7. Рольф Кніпер, „Потяги та поштовхи правової реформи в посткомуністичних державах“, у: 2 (1) Гаазький журнал про верховенство права (2010), с. 111, с. 123-124.9. Попович в Єрмолаєві, Левцуні та Денисенку, Український Характер с. 27.
8. Рілька Драгнева та Антоанета Димитрова, „Політика попиту на закон: випадок реформування законодавства про компанії в Україні”, у: 12 (3-4) Європейський журнал реформи права (2010), с. 297;
9. Стівен Холмс, «Вступ. Особливість: Попит на закон ’, у: 8 (4) Східноєвропейський конституційний огляд (1999), с. 88;

10. Габермас Юран. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство». – Львів: Літопис, 2000. – 318 с.
10. Готьє Отфрід. Індивід і почуття солідарності (тези з соціальної етики XXI століття). // Політична думка. 1997. — с. 3-19;
11. Полохало В. Середній українець — соціальна основа негромадянського суспільства // Політична думка. — 1999. — с. 30–32; Сунгуров О. Організації-посередники в структурі громадянського суспільства // Політична думка. — 1999 — с. 43-57.
12. Задоянчук О.І. Громадянське суспільство. – К., 1999.
13. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. – Львів, 2003.
14. Кіп Д. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення. – К., 2000.
15. Родик К. Новітня Гетьманщина: "громадянське суспільство" тотального лобізму // Сучасність. – 2000. — с. 42-53;
16. Олександр Шумилов. Громадянське суспільство в Україні: історія сьогодення і перспективи // Сучасність. – 2000. — с 42-48.
17. Колодій А. Громадянське суспільство як основа міжетнічної толерантності // Українські варіанти. — 1998. — с. 49-52;
18. Олена Чебаненко, Роман Головенко, Дмитро Котляр та Денис Ковриженко (ред.), Національна оцінка системи доброчесності в Україні 2011, 2011, с. 40.
19. Микола І. Козюбра, „Верховенство права: Українські реалії та перспективи”, у: 2010/3 Право України (2010), с. 6, с. 8.
20. Елісон, Верховенство права, демократія та процвітання в Україні, с. 26-27;
21. Дітріх і Блю, Розвиток верховенства права в Україні, с. v; Валентина Говшовсурска, «Як зупинити олігархізацію влади?»: 2008, с. 55.
22. Шпорлюк Р. Шляхи формування нації і громадянського суспільства в пострадянських країнах. – К., 2001.

- 23.Бакуменко В., Сурмін Ю. Реформа політичної системи України: необхідність та основні напрямки реалізації // Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України. – 2002. – No4. – с. 208–218.
- 24.Авер'янов В. Державне управління у змісті предмета адміністративного права // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – No2. – с. 139–149.
- 25.Валевський О. Стратегія європейської інтеграції України через призму проблем внутрішнього політичного розвитку // Вісник Української Академії державного управління при Президентіві України. – 2002. – No4. – с. 232–237.
- 26.Петришино О. Громадське суспільство – підґрунтя формування правової держави в Україні // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – No2–3. –с. 142–161
- 27.Тупчієнко Л. С. Політологія / Л. С.Тупчієнко. – К. : Вид-во НАУ-друк, 2010. – 264 с.
- 28.Особистість, суспільство, держава: розуміння свободи і відповідальності : матеріали XII наук.-практ. конф. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2012. – 317 с.
- 29.Андрія Єрмолаєва, Олександра Левцуна та Святослава Денисенка, Український Характер (Характерні Соціально-Психологічні Особливості Населення України): Аналітичний Доклад. с. 59.
- 30.Воронов Ігор. Виклик «Левіафану»: еволюція і перспективи громадянського суспільства : моногр. / Ігор Воронов. – К. : Генеза, 2007.
- 31.Валерій Хмелько, Моральні орієнтації Населення України у 1993 та 2003 роках: Чи Відбулася Деморалізація Суспільства? [Моральні орієнтації українського населення у 1993 та 2003 роках: чи відбулася деморалізація суспільства?], 2003, с. 6.

32. Куркчян, „Незаконність права”, стор. 43.